

Теорія та методика навчання

УДК 378:[37.011.3-051:784]

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17762771>

Розвиток громадянських цінностей майбутніх учителів музичного мистецтва при опрацюванні образно-виражальних гармонічних засобів пісенного репертуару

Дубовий Захар

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри вокально-хорової підготовки,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний

університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, Україна,

<http://orcid.org/0000-0002-5989-7946>

Прийнято: 12.11.2025 | Опубліковано: 29.11.2025

***Анотація:** Публікація присвячена питанню шляхів формування громадянських цінностей майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема при опрацюванні образно-гармонічних засобів пісенного репертуару. Апелювали, що майбутні учителі музичного мистецтва мають усвідомлювати свою причетність до культурно-історичного спадку в романні не лише трансляції національних традицій музикування (що має вияв у добиранні музичного вислову на основі ладової, метро-ритмічних структур, смисловій і художній кореляції, художніх прийомів у музичному матеріалі), але також виявляти творче осмислення спадку попередників, надалі розвивати естетичні смаки власні через музичне мистецтво і смаки громадськості. Вагомим чинником розвитку громадянських цінностей є також усвідомлення ваги*

освітньо-просвітницької діяльності, що вможлиблює трансляцію національних ідеалів через мистецькі надбання.

Метою статті є розкриття змісту громадянських цінностей майбутніх учителів музичного мистецтва при опрацюванні народнопісенного репертуару. **Методи.** Досягненню мети слугували методи аналізу й синтезу психологічних розвідок задля визначення поняття «громадянські цінності», особливості їх формування у фахів із музичного мистецтва; при класифікації громадянських цінностей; описовий метод використовували у викладі фахово орієнтованих завдань, які сприятимуть розвитку громадянських цінностей; компонентний аналіз на етапі спостереження над образно-виражальними гармонічними засобами пісенного репертуару; художніми засобами і реалізаціями символів у текстах української народної пісні.

Результати. Розвиток громадянських цінностей у здобувачів вищої музичної освіти вможливлений через актуалізацію словесних корелятивів громадянськості, встановлення взаємозв'язку між художнім музичним і словесним образом у музичній матерії.

У змісті курсу «Фаховий вокал» майбутні учителі музичного мистецтва ознайомлювались зі змістовим наповненням і специфікою реалізації громадянських цінностей, як-от: стереотипізація професії, що має вияв в актуалізації знань про культурно-історичний спадок, прагнення індивідуального творчого пошуку у музичному мистецтві; транслювати культурні надбання спільноті; цінності, пов'язані з усвідомленням соціального життя як вагомого чинника в соціальній регуляції громадян; цінності, пов'язані з системою знань про галузь (суголосні галузі); мовний патріотизм; шанобливе ставлення до культурно-історичного спадку інших народів.

У змісті курсу «Фаховий вокал» майбутні здобувачі працювали над проектом «Українські композитори: творчий поступ», у публікації оприлюднено результати роботи майбутніх фахівців над проектом «Леся

(Людмила) Васи́лівна Дичко: *творчий шлях*». Зокрема ґрунтовно проаналізовано результати творчого опрацювання українською композиторкою народнопісенного репертуару: образно-виразальні гармонічні засоби, поєднання традиційних і сучасних прийомів у фольклорному музикуванні. Здобувачі наводили власні міркування стосовно моделі, якою реалізовано громадянську цінність – біографічний і творчий шлях митця в суспільстві.

Здобувачі здійснювали пообразний і мовностилістичний аналіз тексту українських пісень, з'ясовували символічну реалізацію слів, визначали стилетвірну їх функцію, що дозволило формувати громадянську цінність – мовний патріотизм, відчуття громадянської ідентичності через мову (на основі народнопісенного матеріалу).

Ключові слова: громадянська спрямованість особистості, національна ідентичність, мовний патріотизм, заклад вищої педагогічної освіти, музичне мистецтво, фольклорне музикування, вокально-освітня діяльність.

Development of civic values of future teachers of music art when working on figurative and expressive harmonic means of song repertoire

Zakhar Duboviy

Candidate of Pedagogical Sciences, speaker of the Department of Vocal and Choral Training, State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, city of Odessa, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0002-5989-7946>

Abstract: *The publication is devoted to the issue of ways of forming civic values of future teachers of music, in particular when working on the figurative and harmonic means of the song repertoire. They appealed that future teachers of music should be aware of their involvement in the cultural and historical heritage in the*

novel, not only in broadcasting national traditions of music making. (which is manifested in the selection of musical expression based on mode, metro-rhythmic structures, semantic and artistic correlation, artistic techniques in musical material), but also to demonstrate creative understanding of the legacy of predecessors, to further develop one's own aesthetic tastes through musical art and the tastes of the public. An important factor in the development of civic values is also the awareness of the importance of educational activities, which enables the transmission of national ideals through artistic achievements.

*The purpose of the article is to reveal the content of civic values of future teachers of music when studying the folk song repertoire. **Methods.** The goal was achieved using methods of analysis and synthesis of psychological research to define the concept of "civic values" and the features of their formation in musical art majors; in the classification of civic values; the descriptive method was used in the presentation of professionally oriented tasks that will contribute to the development of civic values; component analysis at the stage of observation of figurative and expressive harmonic means of the song repertoire; artistic means and implementations of symbols in the texts of Ukrainian folk songs.*

***Results.** The development of civic values in students of higher musical education is made possible through the actualization of verbal correlates of citizenship, the establishment of a relationship between artistic musical and verbal images in musical matter.*

In the content of the course "Professional Vocals", future teachers of musical art were introduced to the content and specifics of the implementation of civic values, such as: stereotyping of the profession, which is manifested in the actualization of knowledge about the cultural and historical heritage, the desire for individual creative search in musical art; to transmit cultural heritage to the community; values associated with the awareness of social life as a significant factor in the social regulation of citizens; values associated with the system of knowledge about the

industry (consonant industries); linguistic patriotism; respectful attitude towards the cultural and historical heritage of other peoples.

In the content of the course “Professional Vocal”, future applicants worked on the project “Ukrainian Composers: Creative Progress”, the publication published the results of the work of future specialists on the project “Lesya (Lyudmila) Vasylivna Dychko: Creative Path”. In particular, the results of the creative development of the Ukrainian composer’s folk song repertoire are thoroughly analyzed: figurative and expressive harmonic means, a combination of traditional and modern techniques in folk music making. The applicants presented their own considerations regarding the model that implemented the civic value – the biographical and creative path of the artist in society.

The candidates carried out figurative and linguistic-stylistic analysis of the text of Ukrainian songs, clarified the symbolic implementation of words, determined their style-forming function, which allowed them to form civic values – linguistic patriotism, a sense of civic identity through language (based on folk song material).

Key words: *civic orientation of the individual, national identity, linguistic patriotism, institution of higher pedagogical education, musical art, folklore music making, vocal and educational activities.*

Постановка проблеми. У фаховій освіті майбутніх учителів музичного мистецтва смислове поле громадянськості охоплює насамперед контент вітчизняного пісенного репертуару, з якими працюють здобувачі, а також у процесі засвоєння теоретичних знань, що визначає на етапі здобуття вищої освіти, оволодіння фаховими навичками; формування наукової картини світу, що дозволяє через мистецький пошук, філософію мистецтва осмислити історико-культурний контекст розвою українського народу. Формування громадянських цінностей майбутніх фахівців музичного мистецтва відповідають рівневим відповідникам, а саме: розумінню й подальшої

інтеріоризації понять патріотизму, громадянського обов'язку, демократичних цінностей, державницької національної ідеї; усвідомлення взаємозв'язку особистісної активної участі в державотворчих процесах; того, що результати творчої праці сприятимуть подальшому розвою національної історико-культурної спадщини.

Робота з пісенним репертуаром майбутніх учителів музичного мистецтва орієнтована на реалізацію міжпредметних зв'язків, що має вияв у тому, здобувачі опрацьовують, з одного боку, інтонаційний малюнок, риси жанру, мелодику й музичну форму народної пісні, іншого, – апелює до герменевтики текстової форми, оскільки текст пісні становить текст народного мистецтва, містить художньо-зображальні і виражальні ресурси, які стали на етапі розвитку літературних текстів сучасної пісні естетичною основою.

Відтак, у роботі майбутніх учителів музичного мистецтва слід приділяти увагу герменевтиці текстової тканини пісенного жанру, що визначає у подальшій професійній діяльності педагогів-музикантів поєднання вмій ретранслювати знання й естетичне відчуття в результаті герменевтики тексту народної пісні у площину музичного мистецтва (інтонування, розвиток музичного матеріалу, драматургія жанру української народної пісні, музично-стильові принципи музичної матерії, унікальне поєднання мови української пісні і музики).

Важливим також є розгляд питання, у межах якого майбутні педагоги через засоби музичного мистецтва усвідомлюють смислове навантаження громадянських цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються сутності громадянської спрямованості, громадянської компетентності, вияву окреслених понять на рівні поведінки, учинків особистості (Т. Коломієць [12, с. 2–3]; Т. П. Магдич (структура і рівні громадянської компетентності) [14, с. 77–80], О. Пометун (імплементация громадянознавчої знань у викладанні

дисциплін) [20, с. 18–20], С. І. Позняк [19, с. 199–202]; Т. О. Ремех [23, с. 37–39]), дозволяють здійснювати пошук у напрямі сутності громадянських цінностей особистості, цінностей, які визначають її біографічний і творчий шлях, пов'язаний із культурно-історичним поступом держави М. Й. Боришевський [24, с. 148–149], О. Л. Кирилюк [10, с. 23–27] використанням досягнень у фаховій діяльності задля утвердження національної ідеї державотворення. О. А. Рацул [22, с. 69–70] підкреслює вплив громадянської культури та ціннісних орієнтацій на формування громадянського суспільства у плані активної участі в державотворчих процесах; В. Кириленко розвиває взаємозв'язок розвитку цінностей державної політики й утвердження національної та громадянської ідентичності [9, с. 19–25], онтологічні підстави й сутнісні риси української ідентичності описано у взаємозв'язку з поняттям соборності й самобутності, демократичного поступу (В. Крисаченко [13, с. 7–10]); В. Воронкова, О. Кивлюк підкреслюють позицію відповідального громадянства в розвитку свідомого громадянського суспільства, реалізації механізмів, що сприяють розвитку демократії [4, с. 112–115]. Сучасні умови окреслюють важливість громадянської освіти й усвідомлення інформаційної громадянської стійкості (Н. В. Іванець [7, с. 44–48]).

У фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва розвиток громадянських цінностей пов'язаний з усвідомленням подальшої фахової, освітньо-просвітницької діяльності, що актуалізує чинник впливу на загальну обізнаність громадськості з культурно-історичним спадком, а також на підвищення музично-естетичних смаків здобувачів, членів спільноти (В. В. Белікова [1], Н. М. Чернуха [27, с. 123–128]), відповідно, у формуванні громадянської свідомості критичне мислення майбутніх фахівців має визначальну роль у визначенні громадянських корелятивів (Ц. Ян, Т. М. Свідло [25], Н. В. Іваненко [6, с. 180–183]).

Формування професійної майстерності учителів музичного мистецтва має основою насамперед опрацювання культурно-історичного спадку, оволодіння прийомами й технологіями музикування (А. В. Козир [11, с. 69–75]), ознайомлення з музично-педагогічними системами й концепціями, що визначають інноваційний дискурс.

Вироблення громадянських цінностей має інтегративний характер, що заaktuалізовує вивчення питання інтертекстуальності й інтермедіальності мови, культури (зокрема музичної культури) й літератури (А. Архангельська, А. Загнітко [8, с. 220–225] у позиції рефлексії мовної особистості фахівця; М. Бутиріна, В. Ривліна [2]), медіакультури (В. Піщанська [18, с. 399–403]) трансляції такого формату у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва; А. М. Растригіна, Н. В. Іваненко у монографічній розвідці доводять позицію свободи в просторі сучасної освіти [21, с. 112–118].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання розвитку цінностей майбутніх фахівців музичного мистецтва в наукових розвідках розглядають переважно в межах інтерпретації національної самосвідомості, самоідентифікації особистості, вияву громадянської позиції фахівця як активної участі в дотриманні традицій, заколених у музичній царині. Водночас специфіка фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва значною мірою розширює науковий дискурс і методи, які апелюють до ознайомлення з культурно-історичним спадком на рівні рефлексії національної ідеї й культурного поступу; вагомим є застосування алгоритмів пообразного аналізу й аналізу образно-виражальних засобів у музичному мистецтві й інших мистецтвах (зокрема, художній літературі, образотворчому мистецтві), де узагальненням буде підхід на національну культуру з позиції інтегральної картини світу. Тому необхідно сформувати в дослідницькому пошуку рекомендований банк досягнень українських представників, що

сприятиме усвідомленню взаємозв'язку творчого й біографічного шляху митця і прогресу державотворення.

Громадянські цінності слід також пов'язувати з освітньо-просвітницькою діяльністю, тому потребує висвітлення питання шляхів трансляції здобутків національного музичного мистецтва громаді (робота майбутніх учителів над проектами, де критеріями відбору виступатимуть традиційні й новаторські методи музикування, інноваційні композиторські вирішення); змістовність і образність у творенні художніх образів; теоретичне обґрунтування принципів побудови музичної матерії. Слід сформувати базу пісенного репертуару задля аналізу мовностилістичних особливостей (формування громадянської цінності – усвідомлення ролі мови в розвитку митсецьких цінностей, формування цілісної мовної особистості педагога-музиканта), вироблення функціональної грамотності, що полягає в умінні здійснювати герменевтику пісенного тексту, поєднувати художній і музичний вислів у музичній матерії, зокрема у вокально-освітній діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в розкритті змісту громадянських цінностей майбутніх учителів музичного мистецтва при опрацюванні народнопісенного репертуару.

Основними завданнями є:

- окреслити поняття *громадянські цінності* проєктивно до фахової діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва;
- описати специфіку роботи майбутніх учителів музичного мистецтва з системою образно-виражальних гармонічних засобів (на матеріалі українських народних пісень);
- розкрити роль фахового мовлення у формуванні громадянських цінностей фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадянські цінності особистості окреслюють її цілісність, актуалізують на реалізації її у

професійній діяльності, спонукають до самостійного пошуку, спрямованого на віднайдення екзистенційних координат національного поступу. На рівні теоретичного дискурсу апелюємо до вироблення грамотності в розумінні понять, віднесених до громадянської тематики (патріотизм у кореляції до національної культури, зокрема національного музичного мистецтва; позиція професіонала, який усвідомлює, що через свою діяльність транслює історико-культурні цінності).

Окремого розгляду заслуговує питання того, наскільки тексти народної пісні сприяють формуванню суспільних ідеалів, зокрема ідеалів через трансляцію мистецьких національних надбань. З огляду на те, що громадянські цінності безпосередньо корелюють із готовністю громадянина виявляти активну позицію в державотворенні, у підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва це має інтерпретацію у провадженні фахової діяльності, спрямованої на розвій культурно-історичного контексту, через трансляцію духовної, естетично вивершеної творчої праці.

Активна громадянська позиція учителя музичного мистецтва передбачає насамперед уміння через образотворення й художньо-естетичний вимір музикальної матерії відтворити цінності буття в проєкції на поступ націотворення.

Опрацювання тексту (музичного вислову і власне поетичної основи пісні) ґрунтоване на певних алгоритмах, що передбачають або пообразний аналіз, або аналіз художньо-виражальних засобів, засобів досягнення виразності через музикальне вирішення.

Задля успішного формування громадянських цінностей майбутніх фахівців необхідним є чітке окреслення класифікаційних ознак психоментальних і когнітивних конструктів, що визначають зміст громадянськості. Інтеріоризація громадянських цінностей у процесі опрацювання пісенного репертуару уможливорює осмислене ставлення до держави, процесів

державотворення, спонукає до творчого вияву, дотримання традицій, водночас їх подальшого розвитку, опри явлення результатів авторського пошуку. Відтак, громадянські цінності визначають соціально-психологічні механізми рефлексії фахівця як громадянина, чий біографічний і творчий шлях пов'язані з поступом держави.

Громадянські цінності мають змістовним наповненням патріотичні настанови, коли особистість рефлексує:

– Цінності, пов'язані з фахом (уявлення про фах, мовний імідж фахівця, стереотип про професійну діяльність відповідно до інформаційної обізнаності, а також з огляду на прагнення реалізувати свій потенціал, можливості творчого пошуку в заданій професійній траєкторії; виявляє культуру праці (учителя музичного мистецтва) як цінність).

Стереотип професії пов'язаний із тим, які інструментальні цінності переважають [24, с. 144–145], бо термінальні цінності (уявлення про престиж, вияв творчого потенціалу у професії, досягнення в професії, вияв індивідуального пошуку, тобто власне індивідуальності, прагнення безперервного самоудосконалення, вияв патріотизму як усвідомлення того, що досягнення сприятимуть поступу держави на рівні оприлюднення результатів праці фахівця співвітчизникам, а також світовій спільноті).

Прокоментуємо значущість цієї позиції: з огляду на те, що патріотизм виявляється у прагненні служити Батьківщині, виявляти повагу до традицій народу (зокрема – традицій українського музичного мистецтва), його культури, пишатися культурними надбаннями, докладати творчих зусиль задля подальшого розвою національної культурної спадщини.

Відтак, громадянську цінність майбутніх учителів музичного мистецтва на рівні творчої реалізації розуміємо як намагання через інтерпретацію творів музичного мистецтва – при опрацюванні пісенного репертуару зокрема; також

творчого перетворення мистецької музичної матерії, намагання змінити соціальну реальність через трансльоване мистецтво.

– Цінності, пов'язані з усвідомленням соціального життя як вагомого чинника в соціальній регуляції громадян, координації соціальної поведінки (засвоєння моделей комунікації, знання механізмів реалізації демократичного поступу, особистісно значуща позиція члена громадської спільноти).

– Цінності, пов'язані з системою знань про галузь (суголосні галузі), у якій працюватимуть майбутні фахівці-учителі музичного мистецтва; цілісність наукового світогляду, що вможливорює успішну реалізацію у фаховій діяльності. Духовні цінності пов'язані також з культурно-історичною матерією окремого народу зокрема, людства – загалом [12].

У виборі інструментальних цінностей майбутні вчителі музичного мистецтва високо оцінюють знання про історико-культурні цінності, володіння навичками здійснювати герменевтику твору мистецтва залежно від знакового матеріалу, визначати естетичний його вимір; встановлювати, наскільки співвідношення змісту і форми дозволяють віднести такий твір мистецтва до вагомого складника культурної спадщини нації.

На переконання майбутніх фахівців, представники музичного мистецтва також мають володіти знаннями про персоналії, які зробили вагомий внесок у розвій національного культурного спадку. Ідеться про біографічний шлях, який стає взірцем для наслідування, а також ознайомлення зі спадком митця, усвідомлення важливої ролі його творчості для розвитку культури народу.

Зокрема, при опрацюванні вітчизняного пісенного репертуару майбутні учителі музичного мистецтва відтворювали історію української музики, подану у висвітленні діяльності персоналій у курсу «Фаховий вокал».

Здобувачі вищої музичної освіти працювали у групах над обраними проектами за загальною темою «Українські композитори: творчий поступ». У роботі з дібраними матеріалами студенти з допомогою викладача

виокремлювали характеристики, які визначають творчу реалізацію (описують використані традиційні й новаторські прийоми; аналізують оригінальні композиторські рішення; застосовують алгоритми пообразного аналізу тексту, а також аналізу дібраних художніх засобів виразності через гармонічний складник музикального тла; укладають фонотеку творів композитора, які для них стали навчальними), а також фахову діяльність, яка визначає громадянську позицію (коментують унесок персоналії в розвиток музичної культури українського народу).

До прикладу, наведемо результати опрацювання пісенного репертуару майбутніми учителями музичного мистецтва в роботі над проектом «Леся (Людмила) Василівна Дичко: творчий шлях».

Народнопісенний репертуар в обробці Лесі Дичко відображає унікальне поєднання класичних традицій і новаторських тенденцій української культури, що знайшло реалізацію в картинності образів, гнучкому пунктирному ритмі, характерному для української народної пісні; досягнення через композиторське вирішення контрасту змісту й настрою, віднайдення нових акордових сполучень [1, с. 140–153].

У змісті роботи майбутніх учителів музичного мистецтва було проаналізовано образно-виражальні гармонічні засоби народнопісенного репертуару в обробці української композиторки, як-от:

– кантати «Червона калина» (на поетичній основі українських народних пісень «Побратався сокіл з сизокрилим орлом», «Козак об'їжджає», «Чи я в лузі не калина була»); «Пісня про козака Нечая»; кантата «Чотири пори року»;

– симфонія «Привітання життя»;

– рапсодія «Думка».

У виробленні музикальної архітектоніки при обробленні в народнопісенному спадку Лесі Дичко спирається як на теоретичні напрацювання (вивчення технологічних прийомів, методів опрацювання

народної мелодії залежно від уналежнення до того чи того жанру), ґрунтовно ознайомила з спадком Миколи Віталійовича Лисенка (1842-1912), Миколи Дмитровича Леонтовича (1877-1921), Бориса Миколайовича Лятошинського (1894-1968) в частині вивчення теоретичних основ народного українського мистецтва, напрацювань у композиторській галузі вдатних майстрів.

Тривалий час українська композиторка вловлювала звуковий малюнок не темперованого інтонування. Вивчала авторський стиль використання типових для української народної пісні інтервалів, аналізувала виконавські особливості музикантів.

Ґрунтовне опрацювання теоретичного спадку попередників, робота над технологічними варіаціями в обробленні пісенного матеріалу (застосування звукових особливостей оркестру, зокрема тембрів оркестру) дозволили композиторці відтворити в музичному тлі неповторні народнопісенні образи.

Народнопісенні образи подано у внутрішній динаміці, музичний матеріал переконує у гармонійному поєднанні ідейно-художнього й емоційного змісту твору (вокально-симфонічна рапсодія «Думка» з опертям на інтонування, характерне для народних плачів); зіткнення метро-ритмічних структур, подання асиметричних хвиль у музикальному поступові дозволяють констатувати музично-творчий процес композиторки, яка по-новаторськи трактує через композиторське вирішення поєднання смислової і художньої суголосності, вокальним компонентом (партія солістки – соло сопрано).

Оригінальним композиторським прийомом, який уводить Леся Дичко при роботі з кантатою, є народнопісенний лейтмотив, що можемо простежувати на прикладі симфонії «Привітання життя» (створена для солістів, хору, камерного оркестру). Частини «Ярмарок», «Шумка», «Осінь», відтворюючи з допомогою образно-виражальних гармонічних засобів стихію оновленого, життєстверджувального життя, краси природи, якою захоплена людина, має

головним лейтмотивом коломийкові мелодії (простежуємо інтонації ритмічних і мелодичних зворотів, характерних для карпатського регіону).

Камерна кантата «Чотири пори року» (для хору без супроводу, слова народні, 1973-1976) через мелодичні лінії твору – веснянки, купальські, петриківські пісні, пісні обжинкового обрядового періоду, колядки й щедрівки – репрезентує перетворення інтонаційно-ладової виразності мелодії пісні обрядово-календарного циклу, поєднавши народний мелос із сучасними гармонічними засобами виразності.

Образно-виражальними гармонічними засобами є уведення фонічних ефектів через секундову і квартову основи, глісандування, тактичне скандування інтонаційно виділених слів, ладова мінливість, що дозволяє передати через текстовий і музикальний вислови образ живої, пульсуючої відчуттями природи, піднесений стан людини в осмисленні життя і праці.

Фольклорне музикування засвідчує динамічний розвиток музичної дії через перетворення одноголосної мелодії на багатоголосну (у тому числі шляхом розроблення партій басів, альтів і тенорів), – у першій частині «Весна» (народнопісенний матеріал – «Вийди, вийди, Іванку, заспівай веснянку»); створення художніх звукових малюнків задля розроблення звукових ланцюжків (звукове малярство) задля створення художнього образу літньої пори, підкреслити текстовий супровід інтонаційним малюнком. У другій частині «Літо», на основі «Кривого танцю», оброблено народнопісенний матеріал «Ой петрівочка – мала нічка».

У фольклорному музикуванні українська композиторка вдається до використання опрацьованих текстів, зокрема ідеться про «Щедрівку» опрацьованні композитором Миколою Леонтовичем, при цьому поєднує стилізацію музикального супроводу наддніпрянських і західноукраїнських пісень.

Біографічний і творчий шлях Лесі Василівни Дичко засвідчує шлях громадянки, яка не лише удосконалила в роботі над кантатами з народнопісенною теоретичною основою; творчо використала структурні й драматургійні основи творів такого жанру; вирішила завдання оригінального композиторського оброблення традиційного інтонаційного малюнка української пісні, надаючи через образно-виражальні гармонічні засоби ритмічних особливостей ладових переходів яскравого багатоголосся.

Громадянські цінності що засвідчують динаміку у майбутніх учителів музичного мистецтва в роботі над такими проектами спрямованими на ознайомлення з творчим спадком вітчизняних композиторів є:

– Знання культурної спадщини народу (на основі народнопісенного репертуару).

– Ознайомлення зі змістом творчої діяльності українських композиторів (прийоми музичного вислову в поєднанні з текстовою основою; авторське вирішення у фольклорному музикуванні; стилізація українських народних пісень за драматургічними і структурними критеріями).

– Розвиток музично-естетичних смаків при опрацюванні мистецького (музичного) спадку українського народу, презентованого в обробці видатних українських композиторів.

– Усвідомлення взаємозв'язку шанобливого ставлення до культурно-історичної (музичної) спадщини народу і подальшого розвою.

– Усвідомлення діяльної творчої участі у збереженні традицій народу через трансляцію знань, фахову діяльність, а також опри явлення спільноті власних напрацювань в окресленій галузі.

– Рефлексії відчуття «громадянськості», що має вияв у переконанні пов'язувати біографічний і творчий шлях з ідеєю поступу держави.

– Збереження традицій у культуротворчій діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва як вияв національної самосвідомості, також шанобливе ставлення до пісенного спадку інших народів.

– Усвідомлення ролі рідної мови в розвитку самобутньої національної культури.

– Біографічно-творча модель «митець – суспільство» уможливлена через інтеріоризацію громадянських почуттів члена спільноти.

– Усвідомлення того, що текстова основа української народної пісні оповідає про історію народу, образно відтворює етапи становлення й розвитку національної ідеї державотворення, засвідчує мистецький поступ, відображає неповторність творчого пошуку, що має вияв у ладовій лінії, змістовій художній і музикальній тканинах.

Поетична основа української народної пісні має філософське осмислення поступу народу, творення держави, що транслюється через відповідні образні засоби, символи, концепти. Подібне символічне навантаження можемо спостерігати у першій частині кантати «Червона калина», побудованої на музикальному тлі народних плачів і причитань, що увиразнює історичні події, описані в пісні «Побратався сокіл з сизокрилим орлом» (символи – сокіл, орел – козаки-бранці), ідеться про полон у Туреччині бранців XVI-XVII ст.

Громадянський мотив, утілений у другій частині кантати «Червона калина», має символічне вираження калини, уособлення України, історичної пам'яті, родоводу, звитяжної боротьби українського народу задля вибору національної ідеї державотворення.

– Усвідомлення ролі персоналій у національному культурному розвитку через мистецьку діяльність, здійснення музично-просвітницької діяльності задля формування музично-естетичних смаків громадськості, усвідомлення нею дотичності до культурно-історичного (зокрема музичного) спадку народу.

Майбутні учителі музичного мистецтва ознайомилися з музикознавчими працями Миколи Лисенка «Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм», 1873; «Народні музичні інструменти в Україні», 1894. Опрацювавши літературно-критичні розвідки українського композитора, узагальнювали інформацію про стиль і будову (ритмічність мови, квадратний ритм, постійний ритм) української народної пісні; одноголосну квантову систему, що становить основу української народної пісні на відміну від західноєвропейської октавної; розробляють віртуальний маршрут музеєм українських народних інструментів, розділяючи їх на струнні (бандура, торбан, ліра, цимбали); духові (сопілка, дудка, коза); ударні (бубон, котли, тулумбас); надають власний коментар щодо виражальних можливостей музичних інструментів.

У курсі «Фаховий вокал» майбутні фахівці також опрацьовували у межах проекту спадок українських композиторів:

– Лисенка Миколи Віталійовича (1842-1912), збірник українських пісень, близько 280 номінацій, як-от: «Б'ють пороги», «Радуйся, ниво неполитая», «Ой чия ти, дівчино, чия ти».

– Леонтовича Миколи Дмитровича (1877-1921), обробки понад 150 пісень, як-от: «Щедрик», «Козака несуть».

При опрацюванні пісенного репертуару вагому роль у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва є робота з текстом української народної пісні.

Сюжет української народної пісні містить інформацію про історичні події, оприявлює художні образи історичних осіб, які засвідчили життєвим шляхом громадянську позицію, їхня діяльність дозволяє визначити такі персоналії як *патріотів, героїв*. Їхня поведінка стає зразком для наслідування наступними поколіннями. Історико-культурний контекст української народної пісні також описує суспільні явища історичних періодів, відповідно, по

образний аналіз дозволяє висновувати, як розвивалися поняття «громадянин», «патріот», «громадянська позиція», «держава».

Робота з текстом народної пісні також полягає в роботі з мовним матеріалом, як-от: виокремлення символічних одиниць, пояснення значення слів, віднесених до громадянської тематики. У такий спосіб в опрацюванні народнопісенного репертуару майбутні учителі музичного мистецтва розвивають громадянську грамотність, виробляють громадянську спрямованість.

У роботі з текстом української народної пісні викладач апелює до термінологічного апарату, оскільки усвідомлення громадянознавчих понять має опертям насамперед ознайомлення з дефініцією, що відображає, як саме досліджуване поняття описано у словниках національних і як це поняття уведено до вітчизняного й міжнародного права. У фаховій підготовці майбутні вчителі музичного мистецтва опрацьовують поняття, пов'язані з громадянськістю, в історико-культурному контексті.

У навчальній інтеракції майбутні фахівці висловлюють свою позицію щодо громадянської моделі поведінки; описують, спираючись на текст пісні, якості патріота, героя; виокремлюють через словесний опис громадянських цінностей; спостерігають над особливостями функціонування мовних одиниць, що мають символічне значення (Україна, козак, Гетьманщина, земля тощо) [11, с. 122–127]; обговорюють, як можна інтерпретувати терміносполучення *мовний патріотизм*.

Робота над мовним матеріалом при опрацюванні народнопісенного репертуару задля формування громадянських цінностей майбутніх учителів музичного мистецтва полягає в такому:

– Здійснення аналізу слів із символічним значенням, відтворення історичних подій на основі сюжету народної пісні; усвідомлення того, що фольклор є об'єктивним відображенням дійсності.

Завдання. Ознайомтесь з текстом української народної пісні, виразно прочитайте текст із дотриманням правил вимови. Виділені слова у фрагменті пісні подайте фонетичною транскрипцією. Яке смислове навантаження ці слова виявляють у тексті пісні.

1. *Не хилися, червона калино, / маєш білий цвіт. / Не журися, славна Україно, / маєш вільний рід. / А ми тую червону калину підіймемо, / А ми нашу славу Україну, / гей, гей, розвеселимо!* [17]; червона калина – символ України, родоводу, історичної пам'яті;

2. Прокоментуйте особливості семантичної реалізації символу *орла* в текстах українських пісень.

2.1. *Вилітали орли / З-за крутої гори, / Вилітали, буркотали, / Розкоші шукали. / Запрягайте, хлопці, / Коні воронії, / Доганяйте літа мої, / Літа молодії!* [17]; орел – цар птахів і володар небес, символ життя, боротьби; образ молодого парубка, козака, чоловіка.

2.2. *Ой дівчина-горлиця / До козака горнеться, / А козак, як орел, / Як побачив, так і вмер* [17].

Порівняйте смислове навантаження образу *орла* в українських народних піснях («Ой куди ж ти від'їжджаєш, Сизокрилий орле?», Летить орел понад морем / По високій високій високості»). Подайте коментар.

3. *Зелененький барвіночку, / Стелися низенько, / А ти, милий, черно..., / А ти, милий, чернобривий, / Присунься близенько* [17]; барвінок – символ життя і безсмертя душі; дівочої краси, кохання; святості й міцності шлюбу (за метафоричним перенесенням форми розташування стебел – зірчастого, стелення барвінку на всі боку, що утворює форму хреста – навхрест); квітлий барвінок – щасливий шлюб; барвінок хрещатий, барвінок зелений – коханий.

Полісемантичність символів в українській народній пісні визначає уважне прочитання тексту. Зокрема, символ *зозуля* реалізує низку значень, відтворює давні уявлення українців про перетворення душі людини на рослину чи

тварину, наділяє персоніфікований образ надприродними властивостями. Робота над визначенням особливостей реалізації символічних параметрів передбачає ознайомлення з лінгвокультурним коментарем (культурно-філософське прочитання знаків української культури), подальший структурно-семантичний аналіз символу.

Лінгвокультурний коментар. Символ зозуля (*зозулиця*), *зозулька*, *зозуленька*, *зозулечка*. Птах віщує пробудження природи, весну; за повір'ям українців, в зозулю оселяється весняне божество; зозуля віщує добру годину; пророкує літа життя. Відповідно до календарно-обрядового циклу веснянки починали співати, коли на порі співала зозуля. У фольклорній творчості зозуля становить традиційний поетичний образ-символ:

– дівчини (нещасливої в коханні) або жінки (нещасливої в подружньому житті); за легендою, зозуля не має пари через те, що вбила свого чоловіка, була покараною Богом – не мати пари і не вити власного гнізда;

– горя, смутку, пам'яті загиблого про козака (характерним є перетворення людини на зозулю);

– символ нареченої (у весільних піснях).

Прочитайте виразно уривки українських народних пісень. Окресліть символічне навантаження художнього образу зозуля:

1) *Ой, боровая зозуленько. / Чому ти рано не кувала, / Чому правди не казала? Чужі дівки рано встали. / Щастя-долю розібрали;*

2) *Зозуля кувала, / А я не чувала, / Мати моя вмерла, / А я і не знала. / Зозуля кувала, / А я не чувала, / Мати моя вмерла, / А я і не знала. / Ой вирву я квітку, / Квітку винограду, / Піду до чужої Неньки на пораду;*

3) *Закувала зозуленька в лісі на дубі; / Заплакала Марусенька в церкві при шлюбі;*

4) *Ой, налетіли три зозуленькі, / Всі три посивенькі, / Та всі три смутненькі. Ой одна упала по конці головки, / А другая впала по конець ніжечок. / А третя впала по конець серденько* [15].

Спостереження над мовним матеріалом орієнтує також на вироблення належного рівня культури мовлення, оскільки вокально-освітня діяльність музиканта передбачає бездоганне володіння мовними нормами (сукупністю загальноприйнятих правил реалізації мовної системи – фонетико-орфоепічними, лексико-фразеологічними, граматичними, пунктуаційними, орфографічними, стилістичними), на рівні мовлення фахівець із музичного мистецтва демонструє мовний імідж. Громадянські цінності в роботі майбутніх учителів музичного мистецтва з народнопісенним матеріалом полягають у свідомому прагненні досягти належного рівня володіння рідною мовою, яка є каналом словесної трансляції знання про культурно-історичний спадок українського народу, тобто говоримо про розуміння майбутніми фахівцями ваги комунікативної, гносеологічної, ідентифікаційної, естетичної й культуроносною функцій мови для обслуговування суспільства.

Культура фахового мовлення реалізована у комунікативно-стилістичних ознаках:

– Правильність і нормативність перебувають у взаємозв'язку: мовна система динамічно розвивається за законами, відображені в мовних нормах.

– Точність розглядають у взаємозв'язку реалізацією лексичного значення слова, символу, конкретно-чуттєвого образу; точність у використанні термінів витлумачують задля формулювання проблеми, обґрунтування позиції стосовно того чи того фахового питання.

Залежно від типу мовних норм ідеться про нормативну вимову (точність вимови): дотримання фонетико-орфоепічних норм відповідно до звукового потоку, з урахуванням асиміляційних / дисиміляційних змін приголосних, акомодатії голосних у мовленні, розмежуванні фразового слова, синтагми;

надання інтонаційно-кolorитної тональності слову і фразі тощо; лексичний рівень пов'язаний із дотриманням вимог до використання літературної лексики залежно від стильового уналежнення й жанристики.

Точність і чистота мовлення уможливають передавання фахової інформації через оформлення і вираження думки через мовні ресурси, мовленнєвий дискурс позбавлений стилістичних хиб і граматичних недоречностей.

Рекомендованими у курсі «Фаховий вокал» при опрацюванні народнопісенного матеріалу є завдання на спостереження над лексикою української народної пісні, формування тематичних груп, груп лексики за стилістичним критерієм.

Завдання. Прочитайте виразно речення, із дотриманням норм вимови. Схарактеризуйте стилістичні можливості розмовної лексики української народної пісні. Відтворіть, звернувшись до тлумачного словника, літературний (кодифікований) відповідник. Пісня за вибором

Завдання. Прочитайте виразно речення. Випишіть стягнені і нестягнені форми прикметників (*нова – новая, щасливе – щасливеє*). Розкрийте їх стилістичний потенціал в українській народній пісні. Пісня за вибором.

В опрацюванні стилістичного ресурсу пісенного матеріалу, а також задля вироблення культури інтонаційного виголошення текстів слід вводити теоретичний коментар – лінгвокультурний, етимологічний, історичний, що сприятиме розумінню мовних законів системи української мови, усвідомлення матерії мовної системи в культурно-історичній парадигмі.

Завдання. Ознайомтесь із теоретичним коментарем про походження в українській мові членних і не членних прикметників. Розкрийте стилетвірну темпоритмічну роль прикметників в українській народній пісні.

Історико-граматична довідка. Прикметники в сучасній українській мові за здатністю чи нездатністю членуватися на основу і флексію, розмежовують на

членні (повні) і не членні (короткі), наприклад: *зелений сад – зелен сад; ясний місяць – ясен місяць*.

Доберіть із народнопісенного матеріалу 5 прикладів уживання таких прикметників. У чому полягає образотворча функція не членних прикметників у фольклорному тексті?

Розвиток громадянських цінностей майбутніх учителів музичного мистецтва в роботі над мовним ресурсом визначає досконале фахове мовлення; орієнтує на здійснення спостереження над мовним ресурсом (пісенним матеріалом), розуміння механізмів образотворення в текстах пісень, виразне відтворення художнього контексту у змісті вокально-освітньої діяльності.

Висновки. Розвиток громадянських цінностей майбутніх учителів музичного мистецтва визначає цілісність особистості, яка має сформовані позиції стосовно термінальних й інструментальних вимірів. Громадянська позиція учителя музичного мистецтва має опертям усвідомлення того, що через знаковий матеріал мистецтва – музикальний дискурс – він транслює культурно-історичну спадщину громадській спільноті, цим самим продукуючи власні інтерпретації. Фахове мовлення, позначене відповідними комунікативно-стилістичними ознаками, сприяє усталенню кодифікаційних параметрів дискурсу. Специфіка роботи з пісенним репертуаром полягає в дослідженні творчого спадку персоналій, які здійснили вагомий унесок задля розвою української музики; опрацювання прийомів і технік музикального вирішення, які пропонують композитори; спостереженні над текстом пісень задля аналізу символічного й художньо-образного навантаження, викрешування інтонаційної виразності.

Перспективами подальших розвідок є вивчення питання формування національної ідентичності майбутніх учителів музичного мистецтва у фаховій підготовці.

Список використаних джерел

1. Белікова В. В. Історія української музики : Творча діяльність видатних музикантів України кінця ХІХ – другої половини ХХ століть : навч. посіб. для студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. Київ : Кривий Ріг, 2008 232 с.

2. Бутиріна М., Ривліна В. Медіатизація мистецтва : Віртуальний музей як ЗМІ. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. Вип. 49. 2021. URL:<http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/view/11075>

4. Воронкова В., Кивлюк О.. Концепція активного відповідального громадянства для розвитку демократії та громадянського суспільства. *Humanities Studies*. 2022. Випуск 11 (88). С. 110-119
DOI <https://doi.org/10.26661/hst-2022-11-88-11>

5. Громадянська освіта: теорія і методика навчання : метод. посіб. для вчителя. Київ : Етна-1, 2008. 194 с. URL:
https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=pONCJIUAAAAJ&citation_for_view=pONCJIUAAAAJ:M3ejUd6NZC8C

6. Іваненко Н. В. Формування громадянської свідомості молоді як базової цінності в сучасних закладах освіти та поза ними. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 209. С.180-185. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-180-185>.

7. Іванець Н. В. Трансформація завдань громадянської освіти України в умовах збройної та інформаційної агресії російської федерації. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2022. № 42(10-12). С.44-56. DOI: [10.33930/ed.2019.5007.42\(10-12\)-5](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.42(10-12)-5)

8. Інтертекстуальність та інтермедіальність: в просторі української мови, літератури та культури : монографія ; гол. ред. Алла Архангельська / А. Загнітко, Г. Сюта, С. Єрмоленко та ін. Olomouc : Univerzita Palackeho, 2018. 307 с.

9. Кириленко В. Цінності державної політики утвердження української національної та громадянської ідентичності. *Питання культурології*. 2024. № 44. С. 19–28. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.44.2024.318690>
10. Кирилюк О. Л. Змістове навантаження лексико-семантичної групи «воїн» в дискурсі російсько-української війни. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. № 2. С. 23–32.
11. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 380 с.
12. Коломієць Т. Організація патріотичного виховання в закладах освіти за сучасних умов. *Виховна робота в школі* наук.-метод. журнал. 2018. № 10. С. 2–7.
13. Крисаченко В. Українська ідентичність: онтологічні підстави та сутнісні риси. *Вісник Науково-дослідного інституту українознавства*. 2023. № 1. С. 6–21. [https://doi.org/10.30840/2786-8818.1\(1\).2023.291947](https://doi.org/10.30840/2786-8818.1(1).2023.291947)
14. Магдич Т. П. Аналіз сутності поняття «громадянська компетентність» у системі психолого-педагогічних і лінгводидактичних категорій. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 28. С. 77–81. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/28.14>
15. Може вміститися сльоза... / упорядник І. О. Голубенко. Київ : Інститут громадянського суспільства, 2002. 180 с. <https://nashe.com.ua/songbook/7>
16. Музично-педагогічні системи та концепції ХХ століття : підручник / Ніколаї Г. Ю., Черкасов В. Ф. та ін. Львів : ЛНУ імені Івана Франка – Харків, 2018. 433 с.
17. Пісенний вінок: Українські народні пісні / упорядник Андрій Михалко. Київ: Криниця, 2007. 400 с. <https://nashe.com.ua/songbook/30>

18. Піщанська В. Інтернет-простір як середовище формування медіакультури особистості. *Fine Art and Culture Studies*. 2025. No 1. С. 399-407. DOI: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-1-56>.

19. Позняк С. І. Взаємодія в освітньому середовищі як чинник розвитку громадянської компетентності молоді: концептуальні основи дослідження. *Проблеми політичної психології*. 2020. Вип 9(23). С. 195–213. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol23-Year2020-53>

20. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–20. URL : https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=iUvny0IAAAAJ&citation_for_view=iUvny0IAAAAJ:Tyk-4Ss8FVUC

21. Растригіна А. М., Іваненко Н. В. Педагогіка свободи в парадигмальному просторі сучасної освіти і виховання : монографія. Дніпро. 2021. 500 с.

22. Рацул О. А. Вплив громадянської культури та ціннісних орієнтацій на формування громадянського суспільства. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 2022. № 206 С. 69-74. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-69-74>

23. Ремех Т. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41. URL : <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/486>

24. Розвиток громадянської спрямованості особистості / М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко та ін.; за заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ: Педагогічна думка, 2007. 186 с.

25. Ян Ц., Свідло Т. М. . Роль критичного мислення у формуванні громадянської свідомості. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15876135>

26. Теоретичні та прикладні аспекти інноватизації вищої професійної освіти : міжнарод. колект. моногр. / колект. авторів; за ред. Секрет І. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2013. 337 с.

27. Чернуха Н. М. Формування громадянськості учнівської молоді: інтеграція соціальних впливів суспільства : монографія. Луганськ: Альма-матер, 2006. 306 с. URL : https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=rIN1KDQAAAAJ&citation_for_view=rIN1KDQAAAAJ:YFjsv_pBGBYC